

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

А. БАЙТҰРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚОСТАНАЙ Өңірлік Университеті

АЛТЫНСАРИН ОҚУЛАРЫ

«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ
БЕРУДІҢ ҮЗДІКСІЗДІГІ –
ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТАРДЫҢ
ТАБЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ КЕПІЛІ»

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫ

МАТЕРИАЛДАРЫ

I КІТАП

АЛТЫНСАРИНСКИЕ ЧТЕНИЯ

МАТЕРИАЛЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

«НЕПРЕРЫВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ – ЗАЛОГ УСПЕШНОСТИ
СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГОВ»

I КНИГА

Қостанай, 2022

ТҰЛҒАНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІНІҢ ЖИЫНТЫҒЫ МЕН МАҢЫЗДЫ СИПАТТАМАЛАРЫ

Элбоева Ойзода Жамалбековна,
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік университетінің
2-курс магистранты
Шымкент қ, Қазақстан

Аңдатпа

Өзектілігі және мақсаты. Болашақ мұғалім заманауи білім беруді жаңғырту жағдайында басқарушылық педагогикалық міндеттерді тиімді шеше алуы қажет. Осыған байланысты зерттеудің өзектілігі ЖОО-ның білім берудегі оқу процесі болып табылады институттар өз командасының әр мүшесінің әлеуетін ашып көрсете отырып, өз командасының шығармашылық дамуына бағытталған, белсенді және бастамашыл көшбасшыны қалыптастыру үшін тиімді педагогикалық жағдайлар жасауға бағытталуы қажет.

Түйінді сөздер: болашақ мұғалім, көшбасшы, көшбасшылық қабілет.

Аннотация

Актуальность и цель. Будущий учитель должен уметь эффективно решать управленческие педагогические задачи в условиях модернизации современного образования. В связи с этим актуальность исследования представляет образовательный процесс в системе образования вузов. Учреждения нацелены на создание эффективных педагогических условий для формирования активного и инициативного руководителя, ориентированного на творческое развитие своего коллектива, раскрытие потенциала каждого члена своего коллектива.

Ключевые слова: будущий педагог, лидер, лидерские качества.

Abstract

Relevance and goal. The future teacher should be able to effectively solve managerial pedagogical tasks in the context of the modernization of modern education. In this regard, the relevance of the study is the educational process in the education system of universities. The institutions are aimed at creating effective pedagogical conditions for the formation of an active and proactive leader, focused on the creative development of his team, unlocking the potential of each member of his team.

Keywords: future teacher, leader, leadership qualities.

Ұжымдағы жеке тұлға қызметінің тиімділігі көбінесе оның белсенділігі мен бастамасына, топ мүшелерімен қарым-қатынас орнатуға, өз мүмкіндіктерін көрсетуге және т.б. байланысты. Қазіргі ғылымда «көшбасшылық», «көшбасшы» терминдерінің әртүрлі анықтамалары бар. Философияда «көшбасшы» ұғымы - (ағылш.-жетекші) – ұйымның немесе әлеуметтік топтың ең авторитарлық мүшесі [1].

Л.И.Уманскийдің көзқарасы бойынша, көшбасшы – бұл бүкіл топтың мүдделеріне әсер ететін және оның қызметінің бағыттарын анықтайтын ең маңызды шешімдер қабылдау құқығын мойындайтын топ мүшесі» [2].

А.А.Ершов бұл ұғымды әлеуметтік-психологиялық мағынада талдайды – «көшбасшы немесе топтың жетекшісі – бұл қажетті ұйымдастырушылық қабілеттермен айналысатын, топ мүшелерінің тұлғааралық қатынастар құрылымында маңызды орын алатын және өзінің үлгісімен, топты ұйымдастыру және басқарумен топтың мақсаттарын барынша жақсы жеткізуге ықпал ететін топ мүшесі» [3].

Э.Гидденстің пікірінше, «көшбасшы» термині «оның қызметі ең өнімді болып табылатын ең айқын, пайдалы (топтық қызығушылық тұрғысынан) қасиеттерге ие адам» ретінде анықталады.

«Көшбасшы» терминін анықтауда Э.Гидденспен келісеміз.

Көшбасшылықтың жалпы қабылданған анықтамасын «көшбасшы-топтың бір мүшесі басқаларды нақты ортақ мақсатқа жетуге бағыттайтын процесс» ретінде негізге аламыз [4].

Көшбасшылық – бұл жеке адамның ерік-жігерінің, тілектері мен қабілеттерінің көрінісі ғана емес. Көшбасшылық ықпал ету процесі ретінде қалыптасу, өзін-өзі басқару қабілеті ретінде жүзеге асырылуы үшін, О.Н. Григорованың пікірінше, оның нақты құрылымын құрайтын кейбір міндетті элементтер қажет [5].

Н.П.Пучков, А.В.Авдеева «көшбасшы» ұғымы негізіне байланысты көшбасшылық типологиясы әртүрлі болуы мүмкін екенін атап өтті [6] (1-кесте):

Кесте 1 – Көшбасшылық типтері (Н.П.Пучкова и А.В. Авдеева бойынша)

Негізі	Көшбасшы болуы мүмкін
Өзара қарым-қатынас аясы	– формальды (ресми); – бейресми (жалпы қабылданған өкілеттіктерге ие, бірақ ресми басшылық лауазымдарды иеленбейді); – аралас
Тұлғааралық қатынастардың қалыптасу белгісі және топтағы функциялардың таралуы	– топтық мақсатқа жету жолдарын анықтау бойынша – техникалық мәселелерді оңтайлы шешу бойынша – психологиялық климатты белгілеу бойынша – топтық атмосфераның мазмұны бойынша
Көшбасшылар атқаратын қызметтер	– инициатор; – ұйымдастырушы (іскерлік көшбасшы); – эрудит; – эмоционалды қалыпты жүзеге асырушы (эмоционалды көшбасшы); – бейімді
Топтық қызмет түрлері: аспаптық және экспрессивті	– аспаптық (функционалды көшбасшы) эмоционалды – әмбебап (екі түрді де белгілі бір пропорцияда біріктіреді)
Ұйымдасушылық позициясымен	– ұйымдастырушы (көшбасшы-тудырушы) – құртушы (көшбасшы-құртушы)
Қызмет сипаты	– ситуациялық
Басқару стилі бойынша	– авторитарлы; – демократиялық; – аралас

Топта көшбасшыны анықтау салыстырмалы түрде оңай, оның негізгі белгілері: ұжымның міндеттерін шешудегі жоғары белсенділік пен бастамашылық; топ мүшелеріне әсер ету мүмкіндігі; жоғары хабардарлық; жағдайды танылған нормалардан тыс көре білу [6];

Г.М.Жүнісованың пікірінше, «көшбасшылық қасиеттер – бұл көшбасшылық міндеттер мен функциялардың сәтті орындалуын қамтамасыз ете алатын топпен қарым-қатынас жасау үшін психологиялық қасиеттердің жиынтығы» [7].

К.В.Кухарчуктың айтуынша, «Тиімді көшбасшылықтың құрамдас бөлігіне ішкі, жеке құндылықтар жүйесі, мінез-құлық, мотивтер, әдеттер, құзыреттілік салалары, стиль, дағдылар сияқты көптеген сипаттамалар кіреді» [8].

Психологтар мен тәрбиешілер осы қасиеттерге сәйкес келуі керек бірқатар критерийлерге байланысты көшбасшылықты шешуші және толық анықтайтын қасиеттерді анықтады:

1) сапасы зерттеушілердің жоғары санымен ортақ болуы тиіс;

2) сапасы - онсыз өткен және қазіргі кездегі танымал көшбасшылардың ешқайсысы жасай алмайтындай маңызды болуы тиіс,

3) көшбасшының сапасы оның даму тәсілдерін құрамдас бөліктерге бөліп көрсету үшін ресімделген ішкі құрылымға ие болуы керек.

Осы критерийлерге сүйене отыра, Ж.В.Пономаренко негізгі көшбасшылық қасиеттерді жүйелік дағдылар, қарым-қатынас дағдылары және ішкі қасиеттер деп 3 топқа бөлді [9] (2-кесте):

Кесте 2 – Ж.В.Пономаренко бойынша көшбасшылық қасиеттерінің тобы

Дағдылар тобы	Көшбасшылық қабілеттер
Жүйелі дағдылар	Көру, мақсат қою, өзгеріске сезімталдық, икемділік, берілгендік, табандылық
Коммуникативті дағдылар	Ынталандыру, шабыттандыру, сендіру қабілеті; коммуникабельділік, ашықтық
Ішкі қасиеттер	Өзіне деген сенімділік, жауапкершілік, батылдық, белсенділік, өзін-өзі бақылау, ішкі тұтастық

Ж.В.Пономаренко ұсынған негізгі көшбасшылық қасиеттерді қысқаша талдайық.

Көшбасшылық жүйелік шеберліктен басталады, өйткені бұл дағды сізге жаңа, әлі іске асырылмаған болашақтың бейнесін жасауға және оны ізбасарларына көрсетуге мүмкіндік береді. Көру қабілеті адамдарды біріктіреді, шабыттандырады және осы талантқа ие көшбасшының соңынан еруге деген ынтасын оятады.

Мақсат қою (мақсат қою шеберлігі) нақты нәтижеге жеткізетін көріністі көруге мүмкіндік береді. Жақсы тұжырымдалған нәтиже мақсатқа айқын, түсінікті болуға мүмкіндік береді.

Өзгерістерге сезімталдық. Мақсатты көрмес бұрын, айналаңыздағы кеңістікті үнемі тексеріп отыру керек және кез-келген өзгерістерге дайын болу керек. Қазіргі әлемнің ақпараттық кеңістігі ақпа-

ратқа толы болса да, көшбасшы өзіне, оның командасына, ұжымына, нарығына тікелей қатысты, пайдалы ақпаратты ажырата және таңдай білуі керек.

Икемділік. Көшбасшы әр уақытта стратегия мен таңдаудың үлкен жиынтығына ие болуы керек. Бұл кез-келген жағдайда тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді [9].

Әдетте, шынайы көшбасшы жауап беруді емес, оқиғаларды өзі құруды жөн көреді - бұл сипат проактивтілік деп аталады. Бұл адам жағымсыз жағдайлардан аулақ болу мүмкіндігімен емес, мақсаттарымен, жоспарларымен, армандарымен жанған кездегі мотивациямен байланысты. Көшбасшы үнемі алдын-ала әрекет етеді, бастамасын көрсетеді. Бұл бұрын талқыланған көру, батылдық, сенімділік қасиеттерімен тығыз байланысты. Көшбасшы әрқашан жарты қадам алда болуға тырысады. Сондықтан оған ең жаңа ақпарат қажет және алдымен әрекет етуді бастау үшін оқиғалар ағындарының ортасында болу керек.

Өзін-өзі бақылау стресстік тұрақтылық, соққыға төтеп беру қабілеті, шыдамдылық сияқты бір-қатар қасиеттерді қамтиды, олар қандай да бір сыни жағдайлармен байланысты, ал бұл өз кезегінде күшті теріс эмоциялардың көрінісімен байланысты.

Ішкі тұтастық - жоғарыда аталған барлық қасиеттерді біріктіретін дағды. Оның маңызды ерекшелігі-адамның барлық көріністерінің тепе-теңдігін құру. Тұтастық көшбасшының мақсаттарын, жоспарларын, сенімдерін оның ішкі күйлері мен көріністерімен сәйкестендіру арқылы жасалады.

Сондай-ақ, көшбасшы тұлғасының қасиеттеріне мыналар жатады: қарым-қатынастардағы ашықтық, әзілкештік, кез-келген жағдайда сабырлық сақтай білу, кез-келген мәселеге шығармашылық көзқарас, ынта және т.б.

Өз кезегінде О.А.Кравцов көшбасшының жеке қасиеттерінің келесі компоненттерін атап өтті:

- Жеке тұлға - Жеке және кәсіби қасиеттер кешенін қамтиды (өзін-өзі білу және сезіну, өзіне сенімділік, белсенді өмірлік ұстаным және көшбасшылыққа ұмтылу, моральдық нормативтілік, сенімділік, іс-әрекеттегі дәйектілік, дамыған көшбасшылық өзіндік тұжырымдама);

- Әлеуметтік-психологиялық - басқа адамдармен қарым-қатынаста көрінетін қасиеттерді қамтиды (тұлғааралық сезімталдық, басқа адамдардың қажеттіліктерін түсіну қабілеті, коммуникативті құзыреттілік, ізбасарлардың өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасау қабілеті, әділеттілік, сыртқы жағдайларда топтың мүдделерін білдіру және қорғау, топтық іс-әрекет үшін жауапкершілікті қабылдау қабілеті);

- Ұйымдастырушылық-басқарушылық - ұйымдастырушылық өзара қарым-қатынастар контекстінде талап етілетін қасиеттерді қамтиды (болашаққа үндеу және перспективаны көру; жағдайға сезімталдық және мінез-құлықтың икемділігі; команда құру қабілеті; қойылған міндеттерді шешу үшін топты ұйымдастыру қабілеті; бірлескен қызметтің нәтижелерін бақылау, алғыс айту, қиын сәтте қолдау көрсетуге дайын болу);

- Перцептивті-көшбасшылық - топты көшбасшыға жатқызатын қасиеттерді қамтиды (топты көшбасшы ретінде қабылдау; оның көшбасшылық мәртебесі мен беделін тану; ізбасарлардың болуы, топ мүшелерінің лидердің қызметінен жеке үміттерінің болуы; топ мүшелерінің жеке іс-әрекетінің бір бөлігін көшбасшыға беру).

Айта кету керек, көшбасшының қасиеттері күнделікті өмірде де, оқу орындарында немесе жұмыста да байқалады. Көшбасшылық функцияларды ұзақ уақыт орындау қажетті көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, ұзақ уақыт бойы талап етілмеген жағдайда, көшбасшылық қасиеттер жоғалып кетуі мүмкін.

П.С.Авдеев бұл қасиеттер топтарын кез-келген көшбасшы үшін ортақ деп санауға болатындығын, бірақ көшбасшылықтың белгілі бір стиліне сәйкес келетін жеке қасиеттерді де келтіруге болатындығын айтады [6]:

- бәсекеге қабілетті (агрессивтілік, тәуекелдік, физикалық қасиеттер, эгоцентризм және т.б.);
- комплементарлық (тілектестік, қабылдау, икемділік, альтруизм және т.б.);
- кооперативті / рационалды (басқару дағдыларының жоғары деңгейі, ұтымды ойлау, жалпы интеллект және т.б.) және т.б.

Г.М.Қызыбақованың пікірінше, болашақ мамандар көшбасшылық қасиеттерді қалыптастырудың маңызды ерекшеліктерін білуі керек:

- a) студенттердің еңбек нарығында трансляцияланатын көшбасшылық қасиеттерді дамытудың жоғары деңгейі бар маманның қажеттілігін түсінуі
- b) өзіндік ерекшелігі мен қайталанбастығы, өзінің өмірлік іс-әрекеті, өзіндік ойлау, мінез-құлық және қызмет стратегиясы;
- c) студенттік жастың өзіндік сипатын білуге және ұғынуға бағдарлау;
- d) өзін-өзі тәрбиелеудің мәнін өзінің жеке басының өзгертуіне, өзін-өзі дамытуына, қоғамның талаптарына, адамның өзінің мақсаттары мен өмірлік мүдделеріне жауап беретін осындай қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған саналы, мақсатты және басқарылатын қызмет (өз бетімен жұмыс) ретінде түсіну;
- e) білім алушылардың оқу орнында қалыптасуы мен дамуы қажет. Студенттік жасқа тән өзіндік қасиеттері мен көшбасшылық жөніндегі мамандар ретінде үндесетінін, ал қоғам қазіргі мамандарға талаптар қоя отырып, оларды негізгі, базалық, бәсекеге қабілетті және еңбек

нарығында сұранысқа ие жеке тұлғалар ретінде анықтайтынын ұғынуы және қабылдауы қажет;

- f) көшбасшылық қасиеттерді игеру, болашақ мамандар ретінде олар үшін көшбасшылық-бұл бүгінгі күннің талабы ғана емес, сонымен қатар олардың кәсіби қызметтегі табыстылығының шарты [10].

Мектеп мұғалімдері оқыту барысында оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуға әсер ететін ерекше жағдайларды бөліп көрсетеді. Бірінші ерекше шарт - бұл сабақтардың мазмұны, олардың практикалық бағыты, әртүрлі практикалық жаттығулардың, зерттеу, шығармашылық жұмыстардың орындалуын біріктіреді. Екінші шарт - студенттердің топтық тапсырмалар мен шығармашылық жобаларды орындауы. Үшінші шарт - жеке тұлғаның көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін топтарды ұйымдастыруда белгілі бір ережелерді сақтау. Төртінші шарт - сабақтарда ұжымдық және жарыстық қызметті (конкурстар, олимпиадалар, рөлдік, іскерлік ойындар) интеграциялау негізінде білім беру процесінің барлық қатысушыларының белсенді оқыту әдістері мен шығармашылығын пайдалану, сондай-ақ нақты міндеттерді шешу кезінде шығармашылық шешімдерін іздеуді жандандыру әдістемелерін (морфологиялық талдау, ми шабуылы және басқалар) қолдану.

Аталған жалпы және ерекше жағдайлардың кешені студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту процесіне тиімді ықпал ете алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Bennis, W. On Becoming a Leader [Text] / W. Bennis. – New York: Addison Wesley, 1989 / 1994. P. 65-69.
2. Чарышева, С.Р. Лидерство и продуктивность: методология развития лидерского потенциала / С.Р.Чарышева: Бук; Казань; 2017.- 220 с.
3. Ершов, А.А. Лидер и авторитет группы / А.А.Ершов // Ученические записки. – Ленингр. Унта. – Вып. 4. – 1974. – С. 260.
4. Гидденс, Э. Социология / пер. с англ.; науч. ред. В.А.Ядов; общ.ред. Л.С.Гурьевой, Л.Н.Посилевича. – Москва: Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
5. Григорова, О.Н. Конспекты лекций по дисциплине «Лидерство и управление командой» / О.Н. Григорова // Cyberpedia. Информационный ресурс.
6. Авдеев. Л.В. Педагогическое моделирование как один из методов формирования и развития лидерских качеств у студентов.
7. Жунусова, Г.М. Сущность понятия «лидерские качества» личности школьника / Г.М.Жунусова // Материалы VII Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум».
8. Лидер и его команда. Практика работы тренеров и консультантов в организациях / [Н.В. Ключева и др.]; под ред. Н.В.Ключевой. - Санкт-Петербург: Речь, 2008. - 206 с.: ил., табл.; - (Психологический тренинг).
9. Пономаренко, Ж.В. Формирование лидерских качеств у учащихся СПО / Ж.В.Пономаренко // Инфоурок.
10. Кызыбакова, Г.М. Формирование лидерских качеств у студентов вузов/ Г.М.Кызыбакова Лидер и его команда. Практика работы тренеров и консультантов.